

**VANHUSTYÖN SEMINAARI
IKÄIHMINEN TOIMIJANA
ROVANIEMI, 2.-3.9. 2014**

**VANHUSPALVELULAKI JA KOTONA
ASUMINEN:
Pohdintoja toimijuudesta ja etiikasta**

Jyrki Jyrkämä

**Professori (emeritus)
Sosiaaligerontologia, sosiologia
Gerontologian tutkimuskeskus, JY ja TaY
jyrki.jyrkama@jyu.fi**

VANHUSPALVELULAKI

Kunnan on toteutettava iäkkään henkilön pitkäaikainen hoito ja huolenpito ensisijaisesti hänen yksityiskotiinsa tai muuhun kodinomaiseen asuinpaikkaansa järjestettävillä sosiaali- ja terveyspalveluilla, jotka sovitetaan sisällöltään ja määrältään vastaamaan iäkkään henkilön kulloisiakin palveluntarpeita. Pitkäaikainen hoito ja huolenpito voidaan toteuttaa laitoshoitona vain, jos siihen on lääketieteelliset perusteet tai jos se on iäkkään henkilön arvokkaan elämän ja turvallisen hoidon kannalta muuten perusteltua.

Pitkäaikaista hoitoa ja huolenpitoa turvaavat sosiaali- ja terveyspalvelut on toteutettava niin, että iäkäs henkilö voi kokea elämänsä turvalliseksi, merkitykselliseksi ja arvokkaaksi ja että hän voi ylläpitää sosiaalista vuorovaikutusta sekä osallistua mielekkääseen, hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä edistävään ja ylläpitävään toimintaan. Iäkkäille avio- ja avopuolisoille

SIIS MITÄ?

Kotona niin pitkään kuin mahdollista?

Kotona loppuun saakka?

Koti, kodinomaisuus

Oikeus / mahdollisuus ?

Velvollisuus / pakko ?

Laitosvaltaisuus?

laitos vs. koti -keskustelu

Koti ideologiana?

HOIDON / HOIVAN AREENAT

Koti, ilman hoitoa

Koti kotihoidolla, omaishoidolla

Palveluasumiskoti, tehostettu palveluasumiskoti

Hoivakoti, ryhmäkoti

Perhehoitokoti

Vanhainkoti

Sairaaloiden pitkäaikaisosasto(koti)

Ympäri vuorokautinen hoito

Mistä siis puhutaan kun puhutaan...

... kodista?

... laitoksesta?

VANHUSTENHOIDON TRENDIT

**Yksinasuminen, raihnaisten kotiin hoito,
kasvava määrä yksinasuvia muistisairaita**

Raskaat omaishoitotilanteet

**Aliresurssoidut hoitotilanteet
hoitoinstituutioissa:**

vanhainkodit, vuodeosastot

Tavallinen ja tehostettu palveluasuminen

Uudet hoitomuodot: esim. perhehoito

SEURAUKSIA?

**”Laitoksien” ja kodin rajan liudentuminen,
hämärtyminen**

Kotien sairaalaistuminen

Hoidon ”dementisoituminen”

Arjen ”hoidollistuminen”

Koti-, omais- ja laitoshoidon teknologisoituminen

KOTI

MITÄ IHMISET TEKEVÄT KOTONAAN?

Syövät, nukkuvat, lukevat lehtiä, laittavat ruokaa, unelmoivat, tapaavat toisiaan, puhuvat, laulavat kylvyssä, juttelevat, rakastavat, rakastelevat, soittavat, katsovat televisiota, ovat omia itsejään kuuntelevat radiota, hoitavat itseään, käyvät vessassa, ovat yksinään, kaipaavat lapsiaan, muistelevat elämäänsä ja ihmisiä, katselevat ulos ikkunasta, juovat viiniä, kittaavat olutta, suunnittelevat huomista, odottavat, pitkästyvät, siivoavat, sisustavat, harrastavat, ovat vaan, pesevät pyykkiä, löhöävät...

Elävät elämäänsä, arkeaan, juhliaan

KOTI YMPÄRISTÖNÄ:

ULOTTUVUUDET

Fyysinen, tilallinen

Teknologinen

Sosiaalinen

Ruumiillinen

Kulttuurinen

Institutionaalinen

Kokemuksellinen, emotionaalinen

KODIN MERKITYKSET, FUNKTIOT

(BLUNT & DOWLING 2006)

Aineellinen rakenne, talo

Pysyvyys, jatkuvuus

Turva ja valvonta

”Suoja”, ”satama”, ”taivas”

Statuksen, arvonnannon lähde

Perheen areena, ystävien tapaamispaikka

**Pohdinnan, tunteiden näyttämisen paikka, minän
symboli**

Toimintojen ja maailmassa olon keskus

Paikka omistaa

KOTI, KODIT TOIMINTANA

Arkilogiikat, toimintalogiikat

**Päivittäiset toimintakäytännöt, arkirutiinit
“Paikalliskulttuuriset” itsestäänselvyydet**

Itsemääräämisoikeus, arkivalta

Toimijatahot

Ristiriidat, konfliktit

Arki, arkietiikka in action!

PALVELUTARPEEN ARVIOINTI

Vanhuspalvelulaki:

Palveluntarpeiden selvittämisen yhteydessä on arvioitava iäkkään henkilön toimintakyky monipuolisesti ja luotettavia arviointivälineitä käyttäen. Toimintakykyä arvioitaessa on selvitettävä, miltä osin iäkäs henkilö pystyy suoriutumaan tavanomaisista elämän toiminnoista asuin- ja toimintaympäristössään, ja missä asioissa hän tarvitsee tukea ja apua. Arvioinnissa on otettava huomioon iäkkään henkilön fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä hänen ympäristönsä esteettömyyteen, asumisensa turvallisuuteen ja lähipalvelujensa saatavuuteen liittyvät tekijät.

PALVELUTARVE

TOIMIA-HANKE

Palvelutarpeen arvioinnissa tarkastellaan asiakkaan toimijuutta, arjesta suoriutumista ja elämäntilannetta laaja-alaisesti ja moniulotteisesti.

Toimijuus viittaa asiakkaan kyvykkyyteen ja mahdollisuuksiin käyttää jäljellä olevaa toimintakykyään arkielämässään, tehdä sitä koskevia ratkaisuja ja valintoja ja näin elää toimintakyvyn heiketessäkin tarpeidensa ja tavoitteidensa mukaista elämää.”

www.thl.fi/toimia/tietokanta/

(KOTI)TOIMIJUUS

Inhimillisen toimijuuden periaate:

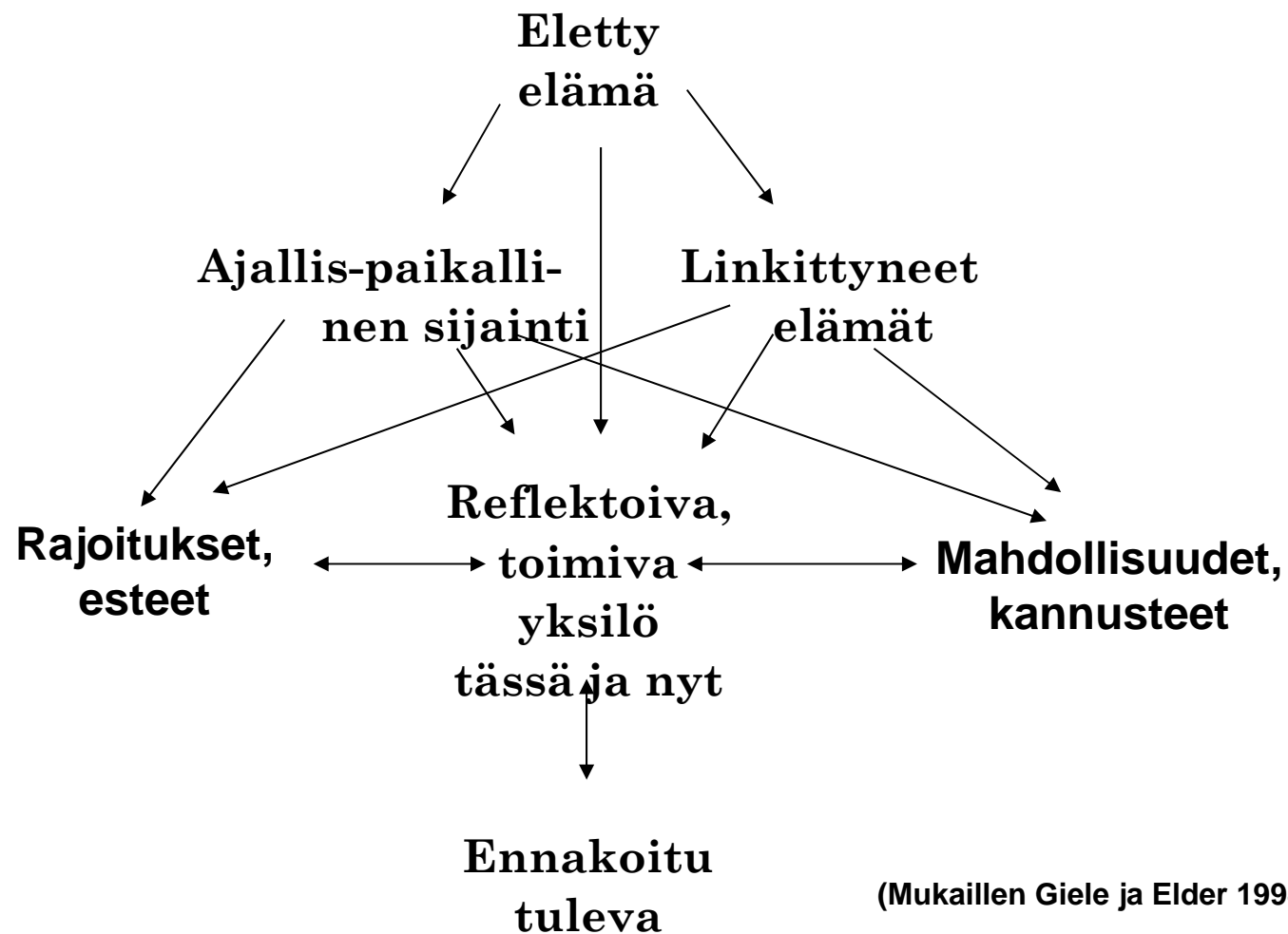
(Mukailen Elder, Kirkpatrick & Crosnoe 2003)

(Ikääntyvät) ihmiset tarkkailevat ja rakentavat elämänsä, elämäntilanteitaan ja vanhenemistaan toimien ja tehtävien valintoja niissä rakenteellisissa ja kulttuurisissa - niin rajoja, esteitä kuin mahdollisuusiakin luovissa - ajallis- paikallisissa puitteissa, joissa he elämäänsä, aikuisuuttaan ja ikääntymistään elävät.

**Kotonaan, perheessään,
laitoksessaan**

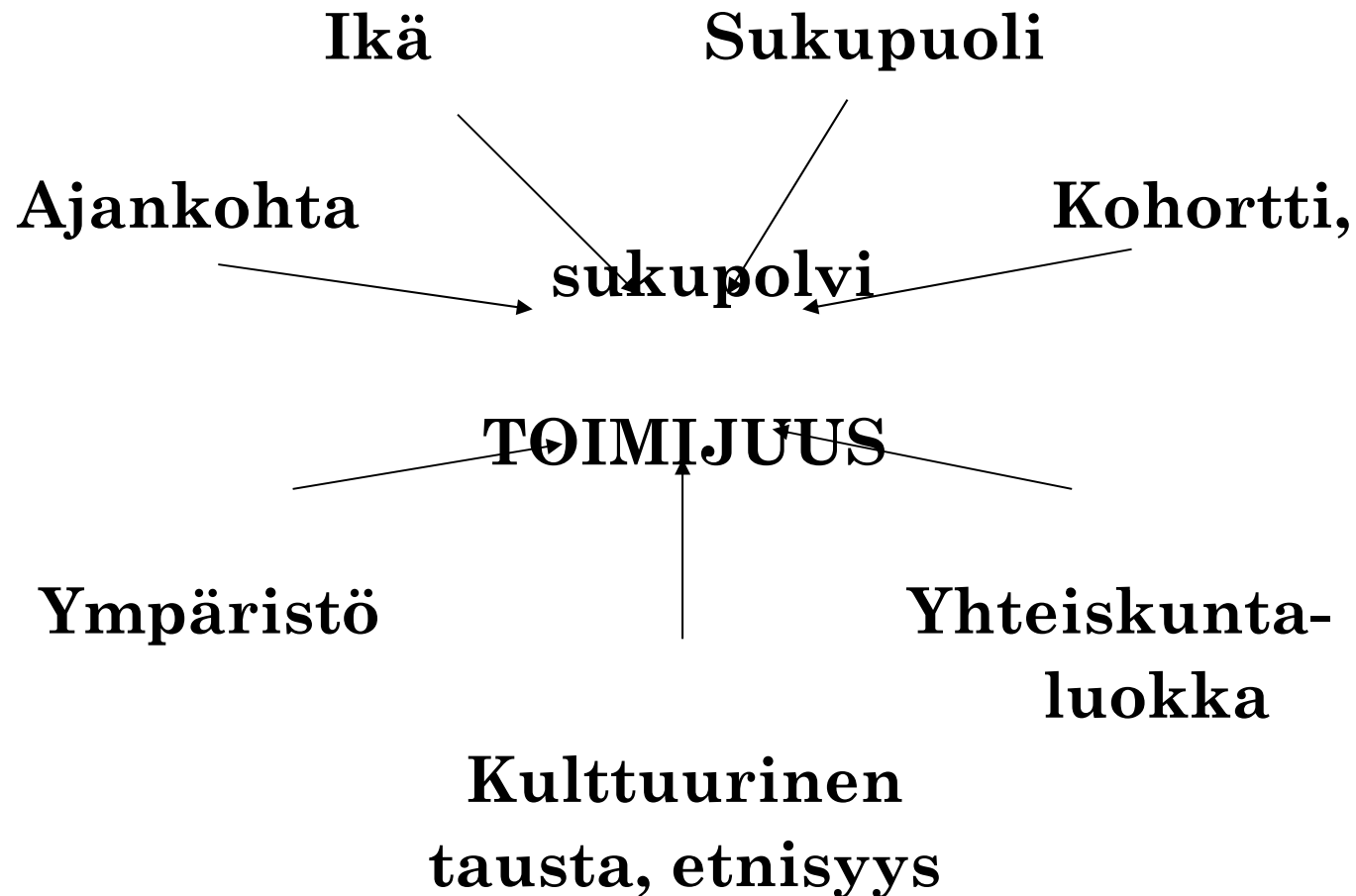
ELÄMÄNKULKU

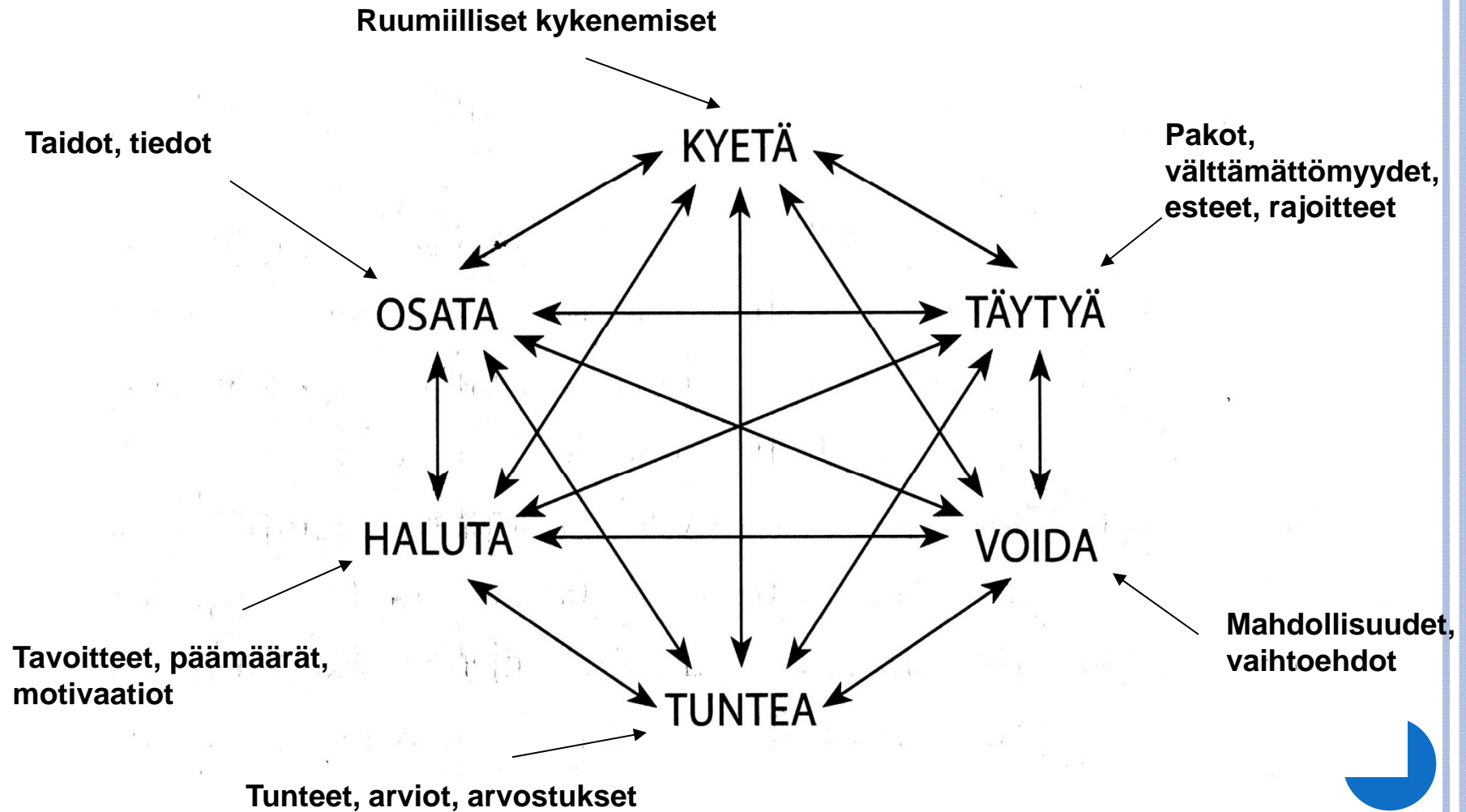
(Mukaillen Giele ja Elder 1998)

RAKENNEKOORDINAATIT (PAIKANTAMINEN)

TILANTEELLISET MODALITEETIT

KOTIANALYYSI

Kyetä

Koti fyysisenä, teknologisena, tilallisena ympäristönä

Osata

Koti tiedollisena ja taidollisena ympäristönä

Täytyä

Koti arkisten välttämättömyyksien ja pakkojen ympäristönä

Haluta

Koti toiveiden, tavoitteiden ja päämäärien ympäristönä

Voida

Koti mahdollisuuksien, vaihtoehtojen ja valintojen ympäristönä

Tuntea

Koti arvioinnin, arvotusten, kokemisen ja tunteiden ympäristönä

KRITEERIEN ETSINTÄ

Lainsäädäntö:

Perustuslaki, vanhuspalvelulaki, ...

Yleiset eettiset hahmotelmat:

Eettiset periaatteet, “Vanhuus ja hoidon etiikka”

Hyvän elämän pohdinnat:

Martha Nussbaum ja keskeiset

Settersten ja Trauten – “survival kit”

MISTÄ KRITTEERIT?

Vanhuus ja hoidon etiikka:

Vanhusten kohtelu yksilönä, hoito yhteistyössä

Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyö

Vanhuksen oikeus osallistua päätöksentekoon

Vanhuksen oikeus turvalliseen lääkehoitoon

Psykykenlääkkeiden harkittu käyttö

Ikä ei saa olla este hoidon saamiselle

Oikeus suojaan hyväksikäyttöä ja itse aiheutettua vahinkoa vastaan

Omaishoitajan aseman turvaaminen

Oikeus hyvään oireenmukaiseen hoitoon ja arvokkaaseen kuolemaan

EETTISET PERIAATTEET

Hyvän tekeminen, vahingon välttäminen:

Kenelle, millaisin painotuksin?

Autonomia, itsemäärääminen:

Esim. liikkumisvapaus? Kyky liikkua?

Oikeudenmukaisuus, tasa-arvoisuus:

Millaisten asioiden suhteen?

Kunnioitus, arvokkuus:

“ARKIKRITEERIT”

Säännöllinen arkivaikutusten arviointi

Yksilöllinen oikea-aikaisuus

Luottamuksen ylläpitäminen ja säilyminen

Ennakoitavuus

Informoitu valintojen tekeminen ja itsemäärääminen

Ennakoiva hoitopolkusuunnitelma

POHJAKRITEERIT?

Oven lukitseminen

**Kyvyttömyys huolehtia henkilökohtaisesta
hygieniasta**

Toimintamahdollisuuksien typistyminen, typistäminen

Totaalinen liikuntakyvyttömyys

Tietämättömyys siitä missä on

**Kyvyttömyys reflektoida omaa tilaansa ja
tilannettaan**

IDEAALIKRITEERIT?

Tilanteiden yksilöllisyys, ainutkertaisuus

Toimintakyky: muutosten ennakointi

**Palveluketjun ennustettavuus,
saumattomuus ja oikea-aikaisuus**

**Ikäihmisen kuuleminen,
itse määräämisoikeus**

**Vastuutyöntekijän orientaatio
ja asiantuntevuus**

KUKA VASTAA?

Erityisasiantuntemusta hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen, gerontologisen hoito- ja sosiaalityön, geriatrian, lääkehoidon, ravitsemuksen, monialaisen kuntoutuksen sekä suun terveydenhuollon alalta.

Sosiaalityö arjen asiantuntijana

Sosiaalityö arkietiikan asiantuntijana

**Keskustelun eteenpäinvieminen,
moniulotteisuus, vastakkain asettelujen ylittäminen**

Uudet avaukset:

esim. Martha Nussbaum, Jari Pirhonen

”capability approach”

KIRJALLISUUTTA

Jyrki Jyrkämä: Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Heikkinen, Eino; Jyrkämä, Jyrki ja Rantanen, Taina (toim.) Gerontologia. Duodecim, Helsinki 2013.

Jyrki Jyrkämä: Muistisairaus, arkitilanteet ja toimijuus. Virjonen, Kaija (toim.) Muistin ongelmat. Toimiva palvelukokonaisuus ehkäisystä hoitoon. PS-kustannus, Jyväskylä 2013.

Jyrki Jyrkämä: Ikäihmiset, teknologia ja toimijuus. Leikas, Jaana (toim.) Ikäteknologia. Vanhustyön Keskusliitto, Helsinki 2014.

Koivula R. Muistisairaana ihmisen omaisena terveyskeskuksen pitkäaikaisosastolla. Tutkimus toimijuudesta. Tutkimus 108. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki 2013.

Virkola Elisa. Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvotteluja. Muistisairaus yksinasuvan naisen arjessa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. 491. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2014.

Teknologia ja etiikka sosiaali- ja terveysalan hoidossa ja hoivassa. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. ETENE-julkaisuja 30, Helsinki 2010

Vanhuus ja hoidon etiikka. Valtakunnallisen terveydenhuollon eettisen neuvottelukunnan (ETENE) raportti. ETENE-julkaisuja 20, Helsinki 2008.

KIITOS!

